

APORIJE DEMOKRATIJE

Bernard HARBAŠ

Medicinski fakultet, Univerzitet u Zenici
e-mail: bernardharbas@gmail.com

ABSTRACT

Ovaj rad se bavi postmodernim razumijevanjem problema sa kojima se demokratska politika suočava. Demokratija je kroz historiju dobijala različita određenja, te se stoga, ona ne može imati univerzalnu definiciju. S obzirom da u demokratiji vrijedi svačiji glas, ona bi trebala da podržava i glas onoga ko odbacuje demokratiju, tako da ovaj poredak u svojoj punoj realizaciji stvara autoimunitet (Derrida). Kod Jacquesa Rancerea demokratija ne može biti definisana kao dogovor, već naprotiv, kao mržnja i nesaglasnost, jer se samo na taj način mogu ispoštovati temeljni demokratski principi i procedure. S obzirom da slaganje i jednakost vode u pasivnost i poništavaju sposobnost kritičkog individualnog mišljenja, za autentičnu demokratiju je potrebno praviti otpor samoj demokratiji. Za Alaina Badioua demokratija je mogućnost da svako radi šta hoće bez ikakvog kriterija, to jeste, da svako bez argumenata iznosi svoje mišljenje. Stoga, on ovaj poredak shvata kao prostor zadovoljavanja sitnih želja. Kod Jean-Luca Nancyja demokratija nije samo politički poredak, već način na koji se egzistencija pojavljuje. On ne pravi izbor između direktne ili reprezentativne demokratije, nego je posmatra kao singularno pluralno pojavljivanje smisla. Za razliku od nekih postmodernih teoretičara Chantal Mouffe smatra da se demokratija može realizovati samo u svom reprezentativnom obliku, ali i da se treba sastojati iz konflikta i rasprave. Kada nestane konfliktualna dimenzija demokratije ulazimo u post-političko stanje, koje karakteriziraju slaganje i pasivnost. Svrha ovog rada jeste da se predstave i analiziraju neke karakteristike demokratskih načela poput konflikta, slaganja, neodredivosti ali isto tako i ukaže na mogućnosti mišljenja demokratije ne samo kao političkog uređenja već i kao načina života.

Ključne riječi: demokratija; političko; reprezentativnost; nesaglasnost; saglasnost; demokratija u dolasku; populizam; singularno pluralno;

APORIAS OF DEMOCRACY

This article deals with postmodern understanding of the problem democratic politics is facing. Throughout history, democracy has had different determinations and thus cannot have a universal definition. Since in

democracy everybody's voice count, it should also support the one who rejects it, and thus this order, in its full realization, creates autoimmunity (Derrida). For Jacques Ranciere, democracy cannot be defined as agreement, but on the contrary, as hatred and disagreement, because only that way fundamental democratic principles and procedures can be respected. Since agreement and equality lead to passivity and annul ability of critical individual thinking, resistance towards democracy itself is necessary in an authentic democracy. For Alain Badiou, democracy means a possibility for everyone to do what he wants and without any criteria i.e., that everybody expresses his opinion without argumentation. Therefore, he understands such order as a space for fulfilment of petty needs. Jean-Luc Nancy understands democracy not only as political order, but a way in which existence appears. He prefers neither direct nor representative democracy but looks at it as a singular plural appearance of the sense. Contrary to some postmodern theoreticians, Chantal Mouffe considers democracy can be realized only in its representative form, but that it also needs to consist of dispute and discussion. When the disputable dimension of democracy disappears, we entre into the post-political state characterized by agreement and passivity. Purpose of this article was to present and analyse some of the characteristics of democratic principles such as conflict, dispute, agreement, indeterminacy but also to point out possibilities of thinking democracy not only as political order, but also as a way of living.

Keywords: democracy; the political; representativeness; disagreement; consensus; democracy to come; populism; singular plural;

1.0 Uvod

Problemi sa kojima se svaki demokratski sistem nosi su, i to je teorijski utvrđeno još u antičkoj političkoj teoriji, sloboda odlučivanja, slaganje većine i mogućnost demokratskog odbacivanja same demokratije. Uvriježeno je mišljenje da je demokratija oznaka za politički poredak u kojem svaka politička odluka mora biti donesena u skladu sa stavovima većine. Sistem u kojem većina racionalno (promišljeno i bez konflikta) participira u političkim odlučivanjima i, na kraju, donosi odluke zvuči u toj mjeri idealistički da je i sam Rousseau u *Društvenom ugovoru* napisao: „kada bi postojao božji narod, on bi sobom vladao demokratski, tako savršena vladavina ne pristaje ljudima“ (Rousseau, 1978: 134). Osim problematične činjenice da ovakav politički sistem pretpostavlja idealnu situaciju u kojoj svi/ većina/predstavnici/zastupnici treba da racionalno raspravljaju i saraduju, moramo imati u vidu i antropološko stajalište po kojima se sva moderna politička uređenja, pa i demokratska, pripisuju uglavnom zapadnom političkom i kulturnom prostoru. Potvrda za ovo

se može naći u svakoj klasičnoj sociologiji, a posebno u poglavljima gdje se analizira tema društvenog razvoja gdje možemo uvidjeti da je reprezentativna demokratija osnovno obilježje modernih društava, dok su autoritarni oblici vlasti pripisivani tradicionalnim društvenim organizacijama. Iako datira još od antičkih vremena i predstavlja suštinu politike starogrčkog doba, demokratija svoju savremenu verziju dobija u novom vijeku kada, sa pojavom civilnog društva, konceptom podjele vlasti i na koncu sekularizacije, postaje sinonim za modernu političku zajednicu. Ona nije samo produkt modernog doba, već i pokazatelj stepena modernizacije društva te se ona, stoga, počinje tretirati kao nedodirljivo mjesto politike, jer svako odudaranje od ovog oblika političkog djelovanja se u modernim društvima shvata kao konzervativizam ili kao oblik približavanja totalitarnom političkom sistemu. Poštivanje demokratskih procedura znači istovremeno prihvatanje zapadno-evropskih vrijednosti sekularizacije i raskidanje sa tradicionalizmom (Asad, 2007; Derida, 2007). Drugim riječima, demokratija je istovremeno dio dobra na koje Evropa, kao kulturno politički prostor koji se promovise kao nosilac sekularnih vrijednosti, polaže pravo. Time ona (Evropa) na sebe preuzima ulogu vlasnika političkog, dok ostatku svijeta (uglavnom istočnog) pridaje ili ostavlja obilježje religijskog. Istok je ostao lišen političkog, ne zato što religija igra važniju ulogu od politike, već zato što mu nisu pripisane osobenosti sekularnog.

Nešto slično uviđamo i kod zemalja jugoistočne Evrope koje su kod procesa političke tranzicije i dostizanja evropskih političko-pravnih vrijednosti (civilno društvo, tržišna ekonomija, pravna država) stremile većoj demokratizaciji društva. Demokratija je za socijalističke zemlje bila ne samo uslov postojanja modernosti i put kojim se ide da bi se postiglo savremeno društvo, već i simbol približavanja zapadnoevropskom političkom kontekstu i raskid sa tradicijom uobličenom u socijalizmu. Uvođenjem demokratizacije, države jugoistočne Evrope su raskidale za socijalističkim nasljeđem i približavale se zapadnoevropskim društvima. Socijalističke države su u demokratskom sistemu, pored suštinskih promjena, poput vladavine prava, uspješne i učinkovite ekonomije, vidjele modernizaciju i približavanje zapadnom svijetu.

Demokratija bez demokratije

Za razliku od klasičnog koncepta demokratije, koji ovaj pojam tretira kao tip vlasti u kojem većina odraslih građana ima pristup instrumentima vlasti, poststrukturalističko razumijevanje tog pojma otvara neka pitanja poput grupisanja, homogenizacije, elitizma i, na koncu, nejasne granice između ovog političkog sistema i populizma i totalitarizma. Kroz historiju političke misli uviđamo da ovaj pojam dobija mnoštvo različitih određenja ali i da postaje sve više ispražnjen i otrcan i prestaje da ima svoj puni smisao. Derridijanski rečeno, taj pojam postaje metafora za moderno i uređeno društvo koje svoju specifičnost crpi iz razlike spram istočnog konzervativnog i teologiziranog svijeta. S obzirom da je istrošena kao metafora, demokratija mora biti predefinisana i dobiti novi smisao. Jedno od prvih pitanja koje se nameće je pitanje mogućnosti razumijevanja demokratije van historijskog konteksta. O demokratiji znamo da je određena različitim kontekstima, da se definira kao neposredna, posredna, liberalna ili socijaldemokratija što govori da je „otvorena za istorijski preobražaj“ (Derida, 2007: 43). Drugim riječima, njenu konzistentnu definiciju ne možemo dobiti zbog njene zarobljenosti u mnoštvo historijskih određenosti. „Napokon, ako pokušamo da se vratimo na početak, mi dalje ne znamo šta znači *demokratija*, niti šta je *demokratija*. Jer demokratija se ne pokazuje, ona se još nije pokazala, ona će doći“ (Derida, 2007: 25). Dakle, kroz niz ili mnoštvo različitih definicija demokratije koje nam nudi historija političke teorije ili političke filozofije, mi još uvijek dolazimo do njenog pravog određenja. Demokratija je stalno dolaženje do njene definicije. U svojim razmatranjima o njenom određenju, Derrida uviđa da je od antičkog doba pa sve do danas sloboda jedno od neizbježnih elemenata u nastojanju da se odredi suština demokratije (Derida, 2007: 40). Dok je kod Aristotela sloboda u demokratskom procesu stalna smjena onih koji vladaju i onih kojima se vlada, kod Platona je ona određena kao razuzdanost, hir i mogućnost da svako radi ono što hoće (Derida, 2007: 40-41). U Platonovom nastojanju da demokratiju odredi kao mnoštvo različitih samovoljnih djelovanja, a ne kao puki režim ili oblik vladavine, Derrida vidi osnovne crte sintagme „demokratija u dolasku“. Pod ovim pojmom se podrazumijeva da ne postoji jedno, već mnoštvo njenih određenja koji su historijski uslovljeni. Osim što za Platona demokratska sloboda promoviše razuzdano i nekonzistentno djelovanje, ona je isto tako mogućnost da se bude ono što se želi: „Zbog toga što u demokratiji svako može da vodi onakav život (*bion*) kakav

mu se sviđa, u tom ćemo režimu, u toj *politeia* – koja, videćemo to, nije režim, nije oblik vladavine, ni uređenje, niti autentična *politeia* – pronaći sve vrste ljudi, veću šarolikost nego bilo gde drugde. Otuda šarena lepota demokratije. Otud Platon insistira kako na lepoti, tako i na šarenilu“ (Derida, 2007: 43). Sloboda da se djeluje kako se želi i da se donose hirovite političke odluke pokazuje da u demokratiji svi imaju pravo ne samo da učestvuju u vlasti, nego i da žive svoje živote kako žele. Stoga Derrida uočava da je demokratija neodvojiva od platonističke tradicije (Derida, 2007: 43) koja smatra da demokratija nije ni režim ni poredak, nego voljno djelovanje subjekata koji ne moraju biti, niti su okupljeni oko nekog cilja. Tako bi se mogla objasniti uloga mnoštva karakterističnog za demokratske prostore. Mnoštvo, kao suprotno pojmu jedinstva, i postoji jer ne postoji jedna jedinstvena ideja, već širok spektar zadataka i problema koji su kontekstualno određeni, što, na koncu, kao svoj rezultat ima inkomenzurabilnost odluka i stajališta. Među tim mnoštvom stajališta mogu da postoje i ona koja ne moraju da budu tolerantna prema demokratskim idejama, šta više, takva stajališta mogu i da odbacuju demokratske procedure.

Demokratska sloboda dovodi u pitanje opstanak demokratije, jer demokratske procedure, sloboda i razuzdanost otvaraju mogućnost poništenja same demokratije. „U svakom slučaju, hipoteza je sledeća, bilo da narod (*demos*), sa svojom izbornom većinom i prema demokratskim procedurama, uzme vlast (*kratos*) ili da je preda, neće se izbeći uništenje same demokratije“ (Derida, 2007: 51). Stoga se demokratija mora shvatati kroz dva aspekta i to kao autoimunitet i rAzlika. Ona se razvija kroz otpor prema samoj sebi, jer kroz nastojanje da omogući svima učestvovanje u političkom odlučivanju, ona formira svoje potencijalne neprijatelje, odnosno daje priliku svima da daju svoje mišljenje, ne samo o organizaciji društva, nego i o samoj demokratiji. Prirodnim stvaranjem neprijatelja, jer bez njih (neprijatelja) nema demokratske većine, ona uništava samu sebe. Ali aporiju demokratije čini i to da ona mora da se čuva od svojih neprijatelja - da stvara imunitet prema unutrašnjim neprijateljima, što formira auto-imunitet prema vlastitom tijelu. Drugim riječima, ona ne može da se definira kao neka vrsta poretka ili režima, već kao stanje koje dolazi i koje nikada neće doći. S obzirom da se njeno prisustvo stalno odgađa, ona funkcioniра upravo kao rAzlika. Demokratija je rAzlika jer nije ni pojam, ni režim, ni poredak, ni uređenje, već naprosto stalno odgađanje svoje prisutnosti. Stoga je, za Derridu, demokratija kao rAzlika ono što upućuje na drugog, apsolutnog drugog,

heterogenost, singularnost, i nesimetričnost. Kod Derride se pojam drugog može razumjeti samo u apsolutnom smislu i to kao drugi koji nije asimilovan i koji je pušten da bude drugi. Demokratija i apsolutni drugi koreliraju, jer je demokratija „to što jeste u rAzlici kojom se ona odgađa i razlikuje od same sebe“ (Derida, 2007: 56). Demokratija može da funkcionira samo kao stalno pobijanje sebe, kao stalno isticanje razlike između sebe i sebe, to jeste kao neprestano poništavanje vlastitosti. Stoga je ona u dolasku, jer zbog stalnog sebe-pobijanja ne može biti prisutna ili aktuelna. Kritikujući Fukuyamin pristup konceptu historije i „dolaska“, Derrida u *Sablastima Marxa* identificira demokratiju sa figurom sablasti. Za razliku od Fukuyame, koji prateći Hegelovu teoriju o historijskom kretanju, vidi kraj historije u fazi kada svijetom ovlada liberalna demokratija, Derrida demokratiju sagledava kao ono što dolazi i što nikada neće i ne može doći. Demokratija je događaj koji se očekuje i koji je iznenađenje i neočekivnost, jer ga ne znamo i ne možemo ni da pretpostavimo niti da predividmo kako će da izgleda. Stoga se demokratska otvorenost prema događaju koji očekujemo može samo definirati kao sablast. Prema Derridi: „...samo otvorenost koja odustaje od svakog prava na vlasništvo, svakog prava uopće, mesijanska otvorenost prema onome tko dolazi, odnosno prema događaju koji ne možemo očekivati kao takav, pa ga dakle ni prepoznati unaprijed, prema događaju kao samom strancu, prema onoj ili onome za koga uvijek moramo ostaviti jedno prazno mjesto, u sjećanje na nadu – i to je samo mjesto sablasnosti“ (Derrida, 2002: 88). Fukuyama, prema Derridi, pravi dvostruku grešku jer demokratiju postavlja istovremeno kao cilj istorijskog kretanja društva, ali i kao trenutno stanje koje vlada svijetom. Derrida pokazuje, na primjeru Fukuyame, nivelirajuću pa čak kolonizatorsku funkciju demokratije, jer se ona u teoriji autora knjige *Kraj istorije i posljednji čovjek* predstavlja kao poredak prema kojem stremi cijeli svijet i koji će pomiriti sukobljene kulture, praveći na taj način jedinstveni obrazac po kojem će svi živjeti i djelovati. Ona (demokratija) to ne može biti, jer bi na taj način asimilovala sve političke poretke u jedan jedinstveni (liberalno demokratski) i samim time se ne bi ostavila mogućnost za posebnost ili singularnost određene kulture. Ta singularnost, to jest stalno pravljenje rAzlike, jedini je razlog zbog kojeg postoji demokratija.

Sličan stav o demokratiji iznosi i Judith Butler u svojoj knjizi *Raščinjavanje roda*. Njeno stajalište je da demokratija ne smije i ne može da bude slaganje, niti tokom demokratskog odlučivanja mogu da postoje unaprijed zacrtane odluke. „Demokracija ne govori u jednoglasju;

njeni su tonovi disonantni, i nužno su takvi. Ona nije predvidiv proces; kroz nju se mora proći kao što se mora proći kroz strast“ (Butler, 2005: 200). Drugim riječima, demokratija nema unaprijed zadat cilj prema kojem se stremi, niti postavljeni zadatak koji se treba riješiti, nego je ona mnoštvo različitih glasova koji djeluju u prostoru neočekivanog. Stanja neočekivanog i nepredvidivog obilježavaju demokratiju ili, u Butlerinom kontekstu, radikalnu demokratiju. Radikalna demokratija raskida sa slaganjem ili normativnošću i zahtijeva kontekstualni pristup svakom odlučivanju. Demokratija, za Butler, proizlazi iz situacije i konteksta i, samim time, stremi ka preispitivanju svakog oblika normativnosti koji nam unaprijed određuje šta smo i koje mjesto zauzimamo u političkom ili društvenom poretku. Stoga demokratiju, budući da nema poseban predmet oko kojeg se oblikuje, možemo da identificiramo ne samo sa političkim, već i filozofskim. Ono što Butler smatra značajnim jeste upravo derridijanska neočekivanost događaja koji je u dolasku. Demokratske procedure se provode u kontekstima i zavise od kulturnih obrazaca određene zajednice.

Kod Alaina Badioua, demokratija je pojam/riječ za konzervativnu oligarhiju čiji je osnovni posao da čuva svoju teritoriju (Badiou, 2010: 8). Za njega je demokratija zatvoreni politički prostor koji na svaki drugi politički režim gleda kao na nešto drugo i strano i što se, na koncu, mora prilagoditi njenom obrascu djelovanja. Kao takva, demokratija može biti samo sredstvo za prisustvo naroda u prostoru političkog. Badiou u definiciji demokratije polazi od Platonovog shvatanja, po kojem je demokratski subjekt neko ko je preventivno u potrazi za ličnim zadovoljstvima. „Socijalizacija demokratskog subjekta počinje sa iluzijom da je sve dostupno“ (Badiou, 2010: 10). U tom smislu, on dovodi u vezu demokratiju i filozofiju iz razloga što je filozofija pluralitet mišljenja i skup stajališta koji uvijek može biti doveden u pitanje, a demokratija mnoštvo samovoljnih odluka o društvenom uređenju, ali koje ostaju na razini nagona i mnijenja. Demokratija je, u tom smislu, pretpostavka filozofije jer je svima omogućeno da misle i da izlažu svoje stajališta. Iz ovakve snažne povezanosti ova dva polja (filozofija i demokratija) postavlja se pitanje da li je demokratija filozofska i da li su sva stajališta jednakovrijedna. Badiou zaključuje da demokratija može biti samo pretpostavka filozofije i ništa više: „demokratija je prije filozofije bila nužnost, a nakon filozofije nemogućnost“ (Badiou, 2008: 122). Filozofija i demokratija ne mogu biti identični, jer, dok za demokratiju postoji neograničena sloboda izražavanja (mnijenja), filozofija mora strogo razlikovati mišljenje

koje stremljivosti od mnijenja koje je svaki put drugačije. Prateći Platona koji oštro diferencira ove dvije aktivnosti, Badiou uviđa da se filozofsko ne može svoditi na beskonačnu slobodu iznošenja stajališta. Prema njemu, takva jedna sloboda bi istisnula sve kriterije za postizanje istine, jer bi pod definiciju mišljenja podvela svaki oblik diskusije. Budući da „nije svako mišljenje jednakovrijedno“ (Badiou, 2008: 122), demokratija ne može pretendirati na prostor univerzalnosti koji ima filozofija. Dok je paradigma filozofije načelo matematskih aksioma, „obilježje demokratije su egoizam i sitna zadovoljstva“ (Badiou, 2010: 8). U tom smislu, demokratija ima paradoksalnu poziciju, jer sloboda da svako politički djeluje/odlučuje ne vodi ka slaganju, već prema zadovoljavanju partikularnih želja. „Demokratski čovjek živi za čistu sadašnjost, njegovo načelo je prolazna želja“ (Badiou, 2010:13).

Kod Jean-Luc Nancyja demokratija nije jedan režim među drugima. Svijet je, prema Nancyju, singularan pluralan i predstavlja stalnu smjenu mnoštva smislova. Stoga demokratija može da bude primjer ove osobenosti egzistencije, jer predstavlja mnoštvo jedinstvenih i neponovljivih smislova. Svaki subjekt zajednice je neponovljiva figura čiji se identitet ne može podvesti pod naciju, kulturu ili historiju, ili određenu političku koncepciju. Režim, ili sistem, sam po sebi predstavlja kontradikciju demokratiji kao slobodi djelovanja svih građana jedne države. Ona mora biti mišljena s onu stranu političkog poretka, uostalom, kao što je i Rousseauov društveni ugovor razumljen kao ideja, a ne kao politički pojam. Osnovni problem sa demokratijom jeste, prema Nancyju, da ona ne može biti mišljena kroz registar ekvivalencije ili jednakovrijednosti, jer ekvivalencija izjednačava sve razlike, ukida specifičnost smisla i sve svodi na nihilizam (Nancy, 2010: 22-23). Nasuprot mišljenju koje demokratiju identificira sa pojmom jednakosti, Nancy smatra da ona mora biti shvaćena kao stalna smjena smisla i kao singularno pluralno događanje. Kao takva, ona nije režim, niti politički poredak, nego stalna izmjena razlika. Stoga je ona stalni tok smisla ili inkomenzurabilnost stajališta i ne može da ima utemeljenje u univerzalnom principu. Njen princip, ako se može govoriti o načelu demokratije, jeste da nastaje iz mnoštva stajališta koje se ne može svesti na jedno i zajedničko.

Demokratija ne može biti nametnuta kao, uostalom, ni sam koncept slobode. Ona je u svom punom smislu političko, to jest stalno propitivanje politike koja upravlja društvom. Drugim riječima, demokratija nije nikakav poredak ili režim, već političko, jer predstavlja

stanje čovjekove slobode da iznese mišljenje i propituje vladajuće ideje i poredak u kojem živi. Na osnovu svega do sada iznesenog vidimo da demokratija, ako je definisana kao sloboda i singularno pluralno, nije pobijanje autoriteta vlasti, već njeno stalno dovođenje u pitanje. Ona je omogućavanje preispitavanja trenutnog političkog stanja i stoga predstavlja stalno nagrizanje autoriteta vlasti. Nancy kritikuje političku reprezentativnost, ali ne zarad favoriziranja direktne demokratije ili davanja prednosti narodu nad njegovim predstavnicima, jer strahuje od pripisivanja neke sudbinske određenosti narodu ili akcentiranja kulturnih osobenosti nacije. „Ovo ne znači ni da, bez ikakvog daljeg promišljanja, političku reprezentativnost moramo zamijeniti predstavljanjem - tj. nametanjem - dobra ili sudbine jednog ili više naroda“ (Nancy, 2010: 11). Drugim riječima, smisao Nancyjeve kritike nije vaganje između reprezentativnosti ili narodne vlasti ili direktne participacije, nego stavljanje važnosti na demokratiju kao mnoštvenost i inkomezurabilnost egzistencije.

Za francuskog filozofa Jacquesa Rancierea problem aporetičnosti demokratije se nalazi u konceptima jednakosti, individualizma i slaganja. U jednakosti, kao jednoj od osnovnih karakteristika demokratije, on vidi ne samo mogućnost niveliranja svih specifičnosti i partikularnosti, već i zakonski nametnutu društvenu hijerarhiju. Demokratska jednakost omogućava naredbodavnost i autoritet naslonjen na zakone. To nije autentična i specifična autoritarnost koja svoje temelje ima u znanju, već u zakonu koji nas sve izjednačava i nekome omogućava i pripisuje određenu poziciju na društvenoj ljestvici. „Čim se poslušnost mora ostvariti pozivajući se na načelo legitimnosti, čim tu moraju postojati zakoni koji se nameću kao zakoni i institucije koje utjelovljuju ono zajedničko zajednice, zapovijed mora pretpostaviti jednakost onoga koji zapovijeda i onoga kojemu je zapovijedeno“ (Ranciere, 2008: 60). Za njega, demokratija sve više gubi svoje osnovne pretpostavke i pretvara se u ono što on naziva post-demokratijom. Taj oblik razvodnjene demokratije je sve samo ne neslaganje. Razmatrajući konsenzus, kao cilj kojem demokratija stremlji, on uviđa da slaganje stvara mnoštvo oslobođeno od brige za vladanjem, ili gubitak zanimanja za javno dobro ili za učestvovanje na izborima (Ranciere, 2008: 91). Temeljno pitanje demokratije je upravo slaganje koje dovodi do aporijske situacije. Ono podrazumijeva postojanje dijaloga i racioanalne rasprave između aktera čiji je cilj postizanje dogovora, što znači i kompromisa i ustupaka. Kultura slaganja vodi ka slabljenju kritičkih stajališta, ali i ka pasivizmu i

zadovoljenju trenutnom situacijom. Kao što piše Ranciere, slaganje vodi u nestanak politike (Ranciere, 1999: 102). Stoga on smatra da je jedini način da se demokratija realizira taj da postoje napetosti unutar svakog političkog sistema. Demokratija izrasta iz mogućnosti mržnje prema samoj demokratiji kao dovršenom procesu u kojem svi jednako učestvuju u političkom odlučivanju. Mržnja demokratije je nužna jer se samo na taj način održava demokratsko stanje. Političko koje Ranciere čita kao način participacije u protivljenju autoritetu način je postojanja demokratije. Ranciere se slaže sa Badiouom da zastupnička demokratija izdaje principe demokratije. „Zastupništvo je s punim pravom oligarhijska forma, predstavnici manjine koji imaju naslov da se bave zajedničkim poslovima“ (Ranciere, 2008: 65).

Pojam populizma koji se sve češće pojavljuje u političkom diskursu načinje pitanje načina na koji se demokratija pojavljuje i održava. Pitanje populizma pokazuje kako je krhka granica između totalitarizma i demokratije. Demokratija podrazumijeva okupljanje i to okupljanje pod istom idejom, a u cilju formiranja vlasti ili smjene postojećeg političkog poretka. Drugim riječima, populizam je davanje mogućnosti većini da etablira novi politički sistem i da smijeni prethodni demokratski. „Populizam pokazuje šta se nalazi u korijenu demokratije i izražava moć *demos*“ (Kapferer, Theodossopoulos, 2020: 5). Populizam je, stoga, dinamička pokretačka snaga društva koja obara stari i etablira novi, moderniji, sistem. Njegov status je paradoksalan jer istovremeno subvertira i oslanja se na demokratski sistem. U trenutku društveno-političkih promjena, populizam izjednačava sve, bez obzira na status i porijeklo. Populizam, naprosto, označava vlast naroda okupljenog na jednom istom teritoriju.

Chantal Mouffe piše o lijevom populizmu nastojeći da pokaže da je moguće misliti postojanje radikalne teorije unutar nauke o populizmu. Nasuprot klasičnim teorijama o demokratiji, Mouffe smatra da je potrebno uvesti radikalnu agonističku demokratsku praksu po kojoj se Schmittov neprijatelj mora transformirati u drugog, odnosno, protivnika. Dabi postojala demokratija, mora postojati drugi - protivnik. Isključivi uslov svakog demokratskog poretka je spor i jaz između, Levinasovski rečeno, istog i drugog. U tom smislu, demokratija nije zatvoreni sistem, već nedovršena dinamička i polemička igra članova zajednice koji se bore za hegemoniju, to jest, za prevlast u političkom prostoru. Jedno od rješenja za radikalnu demokratiju Mouffe vidi u lijevom populizmu, kao poretku u kojem narod konstruisan kroz

mnoštvo različitih parlamentarnih i vanparlamentarnih institucija i inicijativa učestvuje u političkom životu. Ovdje narod nije nikakva figura utemeljena u naciji, historiji ili kulturi, nego je zamišljen antiesencijalistički kao „diskurzivna politička konstrukcija“ (Muf, 2019:72). To znači da narod ne predstavlja homogeni subjekt, već mnoštvo različitih stavova koji se politički artikulišu kroz ono što Mouffe naziva „lanacem ekvivalencija“. Taj lanac ekvivalencija ne oblikuje zajednički identitet, već ima za cilj da omogući svima jednako pravo na učestvovanje u prostoru hegemonije, to jest nadmetanje u hegemonijskom prostoru. Hegemonija nije prostor u kojem je neko nadređen nekom drugom, već mogućnost stalne borbe za političku prevlast. Za lijevi populizam, narod nije subjekt u kojem se zajedničkim identitetom niveliraju razlike, već subjekt „u kojem se uspostavlja ekvivalencija među mnoštvom heterogenih zahtjeva na način koji zadržava internu diferencijaciju grupe“ (Muf, 2019:72-73). Narod je, za lijevi populizam, mnoštvo koje prije svakog porijekla stavlja u prvi plan ekvivalentan pristup političkom polju. Lijevi populizam, kojim Mouffe nastoji da izvuče društvo iz stanja u kojem nema spora, a samim time ni politike, predstavlja sredstvo da se vrati dignitet pojmu političkog. Za razliku od drugih savremenih političkih filozofa, ona reprezentativnost smatra ispravnom i ne vidi u tom tijelu nikakav paradoks niti oligarhiju niti aspiracije ka totalitarizmu. Njen jedini strah je da se parlament pretvori u mjesto slaganja.

Na osnovu svega navedenog vidimo da je demokratija vrlo složen pojam koji ne samo da je u nekim slučajevima kondradiktoran, već i aporetičan. Ono što vidimo iz ovih teorija jeste to da se demokratija ne može svesti na puki politički režim, niti na oblik vladanja. Ona se treba posmatrati kao pogled na svijet, odnosno, kao način na koji se svijet, kao mnoštvo, pojavljuje. Drugim riječima, ona je postajanje svijeta političkim, odnosno, dovođenje u pitanje vladajućeg poretka, ideologije i mišljenja. Ona nije neki politički oblik koji pomiruje, naprotiv, ona ne može da postoji bez mnoštva, odnosa istog i apsolutnog drugog i, samim time, konflikta. Osnovna crta demokratije je da mrzi i pravi distancu i da postoji samo tamo gdje postoji apsolutni drugi. Nema slaganja i prijateljstva u demokratiji. Ako ih ima, onda je to demokratija koja je konačno došla na zemlju i koja, upravo zbog činjenice da je ostvarena, više to nije. Za demokratiju nam je potreban apsolutni drugi, pušten, neasimiliran kao i duboki i neprevladivi bezdan između mene i njega.

Literatura:

- Badiou A. 2010. „The Democratic Emblem“ *Democracy in What State?* New York: Columbia University Press
- Badiou A. 2008. „Demokracija – politika – filozofija“, *Odjek*, 2, str. 122-123
- Butler J. 2005. *Raščinjavanje roda*. Sarajevo: Šahinpašić
- Derida Ž. 2007. *Odmetničke države (Dva ogleda o umu)*. Beograd: Beogradski krug
- Derrida, J. 2002. *Sablasti Marxa*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada
- Muf, Š. 2019. *Za levi populizam*. Novi Sad: Mediteran Publishing
- Nancy J. L. 2010. *The Truth in Democracy*. Fordham University Press
- Ranciere J. 1999. *Dis-agreement*. Minnesota: University of Minnesota Press
- Ranciere J. 2008. *Mržnja demokracije*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada
- Rousseau, J. J. 1978. *Rasprava i porijeklu i osnovama nejednakosti među ljudima. Društveni ugovor*. Zagreb: Školska knjiga